

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Туренка Віталія Едуардовича,

«КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ЛЮБОВІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ»

яка подана на здобуття наукового ступеня

доктора філософських наук за спеціальністю

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Актуальність дослідження філософського осягнення ідеї любові є очевидною. Автором вона аргументована, в першу чергу, соціальними трансформаціями, які переживає наразі людство. Дисертант в контексті цього влучно ставить питання ідентифікації стану любові в українському і світовому контекстах.

Дослідник ставить важливе запитання: «Що на сьогодні відбувається з любов'ю – девальвація, дефіцит чи модернізація?» Враховуючи основоположну ідею європейської філософії, про те, що людина не може стати дійсною особистістю, не маючи в собі любові, ідею яка відображає саму суть європейської культури і до якої приєднується й дисертант, дане питання гранично посилює актуальність роботи.

Можу зробити висновок, що структура дослідження узгоджена із реалізацією заявленої мети; дисертаційна розвідка складається із вступу, сімох розділів, двадцяти чотирьох підрозділів, одинадцяти пунктів, висновків та списку використаної літератури. Незважаючи на теоретичну цілеспрямованість в аналізі ідеї любові в античній філософській культурі, робота наповнена багатоаспектністю. Кожен з розділів у представленій дисертації містить низку цікавих моментів.

Примітним у даному дослідженні і що заслуговує високої оцінки те, що автор після огляду теоретико-методологічної бази, починає розкривати не безпосередньо роздуми античних філософів на любов, а досліджує

давньогрецьку «риторику любові». В результаті аналізу, автор робить висновок про те, що давньогрецька мова унікальна в тому сенсі, що має особливого роду «словник любові» (вісім лексем), який, на думку Віталія Туренка, умовно можемо поділити на дві групи – «слова з головним значенням любові» (ἀγάπη, ἔρως, φιλία, στωργή) та «слова з контекстуальним значенням любові» (Ἀφροδίσια, ἐπιθυμία, ἦμερος, πόθος).

Також не можна оминати те, що дослідник приділяє окремий розділ античній міфології любові, в якому він наголошує, що образи Афродіти як і Ерота мають досить складну еволюцію від суворого, проанімістичного вигляду до втілення антропологічних рис. Образи богів любові змінювався у процесі розвитку античної культури (літератури, філософії, мистецтва); вони набували нових, яскравих рис, старі ж залишались у тіні віків.

Загалом треба відзначити про те, що розгляд концепцій любові в той чи інший період античної цивілізації здійснюється у пропонованій дисертації по-різному.

Так, розділ, присвячений докласичним інтерпретаціям любові прослідковується як літературні джерела, так і безпосередньо фрагменти ранніх давньогрецьких філософів. Зокрема автор наголошує, що найбільш розвиненими видами любові в текстах епосів є любов між богами та людьми, між чоловіком та жінкою та батьківська любов.

Частина дисертації, в якій аналізується спадщина Платона в контексті феномену любові відрізняється тим, що в ній здійснюється ґрунтовне висвітлення основних ідей промовців «Бенкету», а також визначається специфіка розуміння давньогрецьким мислителем закоханості та любові.

Специфікою даного дослідження є те, що на відміну від більшості наукових розвідок, в т.ч. і західних висвітлення експлікації любові в аристотелівській спадщині здійснюється в одному з розділів не лише в етичному корпусі його праць, але й і у так званих «ранніх», логічних, естетичних та політичних трактатах. Автор також наголошує, що Аристотель

не обмежувався роздумами про дружбу і любов, а і про феномен закоханості.

Цінність даної дисертації додає також розгляд концепцій любові в різних філософських школах елліністичного періоду. Відповідно до цього автор приходиться до ряду висновків, які мають новизну в філософсько-культурних дослідженнях. Зокрема він зазначає, у поглядах на ті чи інші аспекти любові скептики та епікурейці не завжди погоджуються з класичною античною філософською традицією, певною мірою вони навіть їй протистоять. Розглядаючи онтологію любові, скептики та епікурейці, хоча й іноді презирливо ставились до даного феномену, однак не заперечували її могутність та вплив на світ, на людське життя. В свою чергу досить цікавою як для античної філософії є позиція неоплатоніків, відповідно якій саме любов здатна врятувати людину після смерті.

В цілому представлене дисертаційне дослідження є завершеним, відзначається оригінальністю, а висновки до всієї роботи містять елементи новизни. Наукова новизна не викликає сумнівів і повністю відповідає вимогам, які висуваються Міністерством освіти і науки України до дисертаційних робіт, на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. Текст відрізняється ґрунтовним опрацюванням наявної джерельної бази та якісним оформленням самого тексту і списку використаних джерел з належним дотриманням встановлених до даного типу робіт.

При цьому хочу окреслити декілька сюжетів, які спонукають до дискусії. Дозволю собі вказати на певні недоліки та висловити побажання.

1. В першому розділі дослідження дисертант чітко розмежує поняття «античний ерос» та «антична філософія любові». Заперечуючи перше як універсальне для розуміння специфіки любові в античній філософській культурі, він натомість не зауважує, чи можна тоді говорити «антична філія», або «античне сторге»?

2. Хотілося б побажати в подальших дослідженнях, аналізуючи філософію любові в творчості Платона та Арістотеля, більш детально

прояснити спільне та відмінне в їх позиціях. Зокрема, цікаво б було вияснити ставлення Арістотеля до ідеї андрогінності.

3. Дисертант вірно зауважує, що на кожному етапі розвитку античної філософської культури існувала своя специфіка осмислення любові. Втім, все ж не достань розгорнута світоглядна і концептуальна своєрідність кожного періоду античності й, водночас, їх архетиповий зв'язок, який формують наскрізні ідеї, що поєднують давньогрецьку філософію – досократичну, класичну й неоплатонічну, а також філософію Давнього Риму.

4. Всі окреслені вище зауваження і побажання можна поєднати в кінцевому: дисертантові слід чіткіше артикулювати методологічний інструментарій, який дозволяє аргументовано концептуалізувати еволюцію ідеї любові в античній філософії й античній культурі загалом та показати її значення для сучасної людини. Це дає можливість знайти архетипові ідеї щодо любові, які пронизують не лише античність, а й доходять до сучасності. В даному контексті радив би дисертанту при доопрацюванні тексту більш детально звернутися до методологічних можливостей проєкту філософської антропології як метаантропології, які автор даного відгуку виклав в низці книг, зокрема, в системному вигляді у монографіях “Філософія: буття, людина, світ” та “Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту”.

Характеризуючи методологічні основи дослідження, однією з стратегій дисертант називає метаантропологічну методологію, «яка дала змогу усвідомити трансформації любові у буденному, граничному та метаграничному вимірах людського буття й осмислити «волю до любові» як конституюючий принцип останнього виміру». Вважаю, що у дослідника є потенціал надалі глибше застосувати цю методологію, зокрема й до специфіки переживання різних виявів любові у бутті нашого сучасника.

Окреслюючи метаантропологічну методологію, дисертант також зазначає, що «ця методологія також сприяла усвідомленню філософської культури в поліфонії її наукових і художніх виявів, що відобразилося в

залученні до аналізу драматичного, епічного та ліричного доробку античних письменників. Усе це дало більш об'ємне бачення концептуальних трансформацій ідеї любові в античності». Так само бажаю використати дані підходи до осмислення специфіки і можливостей сучасної української філософії у поліфонії її виявів в культурі. В цьому контексті ще раз дозволю собі звернути увагу шановного дисертанта на мою статтю «Академічна філософія як наука і мистецтво», яка вийшла цього року у «Віснику НАН України».

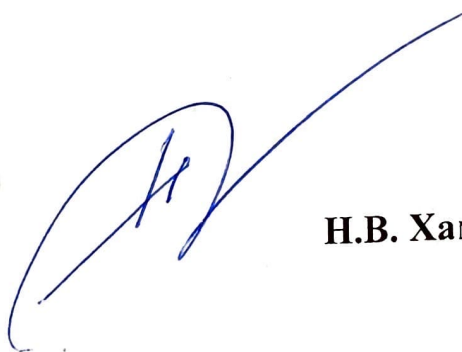
Вважаю, що для дисертанта в подальших дослідженнях продуктивними будуть й евристичні можливості андрогін-аналізу як сучасного напрямку вітчизняного філософського психоаналізу, який ми розвиваємо у співавторстві з доктором філософських наук, професором С. Криловою на світоглядній й методологічній основі метаантропології. Андрогін-аналіз робить своєю стрижневою проблемою екзистенціальну самотність у відносинах чоловіка і жінки та її подолання; з його допомогою можна було б надалі осмислити метаморфози любові в бутті людини зі стратегіями екзистенціального сексизму, екзистенціального гермафродитизму й екзистенціального андрогінізму.

Перекоаний, що вказані методологічні підходи й концептуальні вектори були б доволі корисними для осмислення надзвичайно глибокого концепту й метафори «андрогін» з Платонівського діалогу «Бенкет». Дисертант вірно підмічає, що у в цьому діалозі, у «промові Аристофана, зокрема у міфі про андрогінів, що лунає з його вуст, імпліцитно знаходяться думки і сентенції стосовно як трагічності, так і комічності» такої версії походження любові. Методологічна оптика метаантропології й андрогін-аналізу дає можливість усвідомити, що андрогінність є важливою ознакою цілісності як особистості, так і пари особистостей, що робить її не просто естетичною, а й онтологічною характеристикою людини.

Також радив би дисертанту в подальшому аналізі ідеї і феномену любові більш глибоко звернутися до досліджень професора С.А. Крилової, в яких аналізується феномен моральної краси відносин в любові.

Втім, висловлені зауваження та побажання не знижують високий рівень поданої роботи. Вважаю, що дисертаційне дослідження Туренка Віталія Едуардовича на тему «Концептуалізація ідеї любові в античній філософській культурі» відповідає вимогам, які висуваються Міністерством освіти і науки України, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури.

**Член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу філософської антропології
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди
Національної академії наук України**

Н.В. Хамітов

